

Original Research Article

The impact of ecotourism development on the empowerment of rural women in the desert areas of Damghan County

Mokhtar Yourdkhani¹, Shahram Basity* ²

¹ Assistant Professor, Geography and Rural Planning, Group of Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.

² Associate Professor, Ethnology, Group of Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran

Received:
16 October 2025
Accepted:
06 June 2026

Keywords:
Ecotourism, Women's
Empowerment, Sustainable
Development, Arid Regions,
Damghan County, PLS-SEM

Abstract

Ecotourism development, as a community-based strategy, has high potential for empowering rural women in desert areas. This research was conducted to investigate the impact of ecotourism development on the economic, social, environmental, and psychological empowerment of rural women in the desert areas of Damghan County. In terms of purpose, this study is applied-fundamental. Regarding data collection, it is quantitative and descriptive-survey with a causal-comparative approach. The statistical population consisted of women living in the villages of (Amirich, Seyed Abad, Abdol Abad, Amrovan, and Ghodrat Abad). The sample size was determined using stratified random sampling and Cochran's formula, amounting to 265 people. Data were collected through a researcher-made questionnaire, designed based on valid international models (RETS and TPB) and confirmed for reliability and validity after a pilot test. The reliability of the variables, measured by Cronbach's alpha, ranged from 0.79 to 0.88, and composite reliability was between 0.83 and 0.93. Data analysis was performed using SPSS 27 and SmartPLS 3 software. The findings showed that ecotourism development has a positive and significant impact on women's empowerment in the economic ($M=3.13$, $\beta=0.369$, $t=30.756$), social ($M=3.23$, $\beta=0.384$, $t=33.161$), and environmental ($M=3.30$, $\beta=0.375$, $t=26.596$) dimensions. Although the psychological dimension had a positive empirical impact ($M=3.51$), its relationship with overall women's empowerment was not statistically significant ($t=0.022$), indicating the indirect role of this dimension through interaction with other dimensions. Most importantly, women's empowerment had a strong and direct impact on ecotourism development ($\beta=0.760$, $t=21.410$, $p=0.000$). Ecotourism, by creating job opportunities such as hosting eco-lodges, selling handicrafts, and tour guiding, has contributed to increased income, enhanced social participation, and environmental awareness among women. However, cultural barriers, lack of infrastructure, and limited institutional support necessitate comprehensive planning, entrepreneurship training, development of tourism infrastructure, and financial support for women-owned businesses. This research emphasizes the central role of women in sustainable development and suggests that policymaking should focus on supporting women-owned businesses, promoting local culture, and addressing cultural barriers.

Extended Abstract

1. Introduction

The global challenges of sustainable development, social justice, and natural resource conservation underscore the necessity of women's active participation. Ecotourism, as a form of community-based sustainable tourism, presents a novel strategy for local development by emphasizing nature, conservation, sustainability, and equitable benefit distribution. This study investigates the impact of ecotourism development on the economic, social, environmental, and psychological empowerment of rural women in the arid regions of Damghan County, Iran. Women in these areas, despite their crucial role in household economies and natural resource management, face significant structural, cultural, and economic constraints that limit their participation in development processes. Damghan's unique desert landscapes, cultural heritage, and indigenous knowledge offer significant potential for ecotourism, which can serve as a tool for local economic revitalization. The central research question is: How can the development of ecotourism contribute to the multidimensional empowerment of rural women in these arid regions?

2. Research Methodology

This applied-fundamental research employed a quantitative, descriptive-survey methodology with a causal approach. The statistical population consisted of women residing in five villages of Damghan County (Amirieh, Seyed Abad, Abdol Abad, Emrovan, and Ghodrat Abad), estimated at 850 individuals. Using Cochran's formula for a finite population, a sample size of 265 was determined. Stratified random sampling was used to ensure proportional representation from each village. Data were collected through a researcher-made questionnaire, designed based on international standard scales like RETS and TPB, and its validity and reliability were confirmed (Cronbach's alpha between 0.79 and 0.88). Data analysis was performed using SPSS 27 and SmartPLS 3 software, primarily utilizing Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) to test the hypotheses and causal relationships within the research model.

3. Results and discussion

Descriptive findings indicated that the majority of respondents were married (79.2%), aged 35-45 (32.1%), and had elementary to middle school education (58.5%). Over half (56.6%) were homemakers, and 86.8% of households had a monthly income of less than 10 million Tomans.

The structural model analysis revealed that ecotourism development had a significant positive impact on women's empowerment. The path coefficients for the direct effects on the overall empowerment construct were as follows:

- Economic Empowerment: $\beta = 0.369$, $t = 30.756$
- Social Empowerment: $\beta = 0.384$, $t = 33.161$
- Environmental Empowerment: $\beta = 0.375$, $t = 26.596$
- Psychological Empowerment: The relationship was not statistically significant ($t = 0.022$), suggesting its influence is indirect through other dimensions.

The mean scores for the empowerment dimensions were: Economic ($M=3.13$), Social ($M=3.29$), Environmental ($M=3.30$), and Psychological ($M=3.51$), indicating a moderate to high level of perceived empowerment.

Crucially, women's empowerment demonstrated a strong, significant, and direct positive impact on ecotourism development itself ($\beta = 0.760$, $t = 21.410$). The coefficient of determination (R^2) for the ecotourism development variable was 0.577, indicating that the model explains 57.7% of its variance. The model's goodness-of-fit was acceptable ($SRMR = 0.098$).

4. Conclusion

The study concludes that ecotourism development significantly contributes to the economic, social, and environmental empowerment of rural women in arid regions. Economic empowerment was realized through increased household income, financial management skills, and new job opportunities in homestays, handicraft sales, and tour guidance. Social empowerment manifested as enhanced self-confidence, increased participation in community decision-making, and stronger social networks. Environmental empowerment was evident through improved knowledge and pro-environmental behaviors. Although psychological well-being (satisfaction, hope) was reported as high, its direct statistical link to overall empowerment was insignificant, implying it is reinforced through economic and social gains. The research confirms a virtuous cycle: ecotourism empowers women, and empowered women, in turn, are key drivers of sustainable ecotourism development. To fully realize this potential, the study recommends comprehensive planning focused on: developing tourism infrastructure (e.g., ecolodges, access roads), providing entrepreneurship and skills training, offering institutional and financial support for women-led businesses, promoting local culture and products, and implementing educational programs to address cultural barriers. This research underscores ecotourism's role not merely as an economic activity but as a strategic, community-based approach for achieving gender equality, social justice, and environmental conservation in Iran's rural arid areas.

مقاله پژوهشی

تأثیر توسعه اکوتوریسم بر توانمندسازی زنان روستایی در مناطق کویری شهرستان دامغان

مختار یوردخانی^۱، شهرام باسیتی^{۲*}

^۱ استادیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
^۲ دانشیار مردم شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

doi 10.22034/grd.2026.23824.1673

چکیده

توسعه اکوتوریسم به عنوان یک استراتژی جامعه‌محور، ظرفیت قابل‌توجهی برای توانمندسازی زنان روستایی در مناطق کویری دارد. پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر توسعه اکوتوریسم بر توانمندسازی اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و روانی زنان روستایی در مناطق کویری شهرستان دامغان انجام شد. این مطالعه از نظر هدف کاربردی و از نظر روش گردآوری داده‌ها کتبی و از نوع توصیفی-پیمایشی با رویکرد علی-معلولی است. جامعه آماری شامل ۸۵۰ نفر از زنان در سن اشتغال (۲۰ تا ۶۰ سال) ساکن در پنج روستای کویری شهرستان دامغان (امیریه، سیدآباد، عبدالآباد، امروان و قدرت‌آباد) بود. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۲۶۵ نفر برآورد شد و نمونه‌ها به روش تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق‌ساخته مبتنی بر مقیاس RETS و نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده (TPB) با طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت بود. پایایی ابزار با ضریب آلفای کرونباخ بالاتر از ۰.۷۰ تأیید شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS 27 و SmartPLS 3 انجام گرفت. نتایج نشان داد توسعه اکوتوریسم با ضریب مسیر $\beta=0/777$ تأثیر مثبت و معناداری بر توانمندسازی زنان روستایی دارد و مدل قادر است $R^2=0/604$ از واریانس متغیر وابسته را تبیین کند. در میان ابعاد چهارگانه توانمندسازی، بُعد روانشناختی با میانگین $3/51$ و ضریب مسیر $\beta=0/737$ در اولویت نخست قرار گرفت. بُعد زیست‌محیطی با میانگین $3/30$ و ضریب $\beta=0/355$ در رتبه دوم، بُعد اجتماعی با میانگین $3/29$ و ضریب $\beta=0/679$ در رتبه سوم و بُعد اقتصادی با میانگین $3/13$ و ضریب $\beta=0/378$ در رتبه چهارم قرار گرفتند. توسعه اکوتوریسم با ایجاد فرصت‌های شغلی مانند میزبانی در اقامتگاه‌های بوم‌گردی، فروش صنایع دستی و راهنمایی تورهای طبیعت‌گردی، به افزایش درآمد، تقویت مشارکت اجتماعی و ارتقای آگاهی زیست‌محیطی زنان کمک کرده است. با این حال، وجود برخی موانع فرهنگی، کمبود زیرساخت‌های گردشگری و محدودیت حمایت‌های نهادی نشان می‌دهد که برای بهره‌گیری کامل از ظرفیت‌های اکوتوریسم، برنامه‌ریزی جامع، آموزش کارآفرینی، توسعه زیرساخت‌ها و حمایت مالی از کسب‌وکارهای زنان روستایی ضروری است.

تاریخ دریافت:

۲۴ مهر ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۱۶ خرداد ۱۴۰۵

کلیدواژه‌ها:

اکوتوریسم، توانمندسازی زنان، مناطق کویری، شهرستان دامغان.

E-ISSN: 2588-7009 /© 2023. Published by Yazd University. This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Email: basity@pnu.ac.ir

* نویسنده مسئول: شهرام باسیتی
آدرس: دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۱ مقدمه

جهان امروز با چالش‌های گسترده‌ای در حوزه‌های توسعه پایدار، عدالت اجتماعی و حفاظت از منابع طبیعی مواجه است (داش و سامال^۱، ۲۰۲۴). در این میان، مشارکت فعال زنان به عنوان نیمی از جمعیت جهان، نقشی اساسی و غیرقابل‌انکار در دستیابی به اهداف توسعه پایدار ایفا می‌کند (ویشیتمی و همکاران^۲، ۲۰۱۵). زنان نقش بی‌بدیلی در اقتصاد خانوار، مدیریت و حفاظت از منابع طبیعی و

¹ - Dash & Samal

² - Wishitemi et al

حفظ فرهنگ و هویت محلی دارند. از این رو، میزان اهمیت، اعتبار و جایگاه آنان در ساختارهای اجتماعی و اقتصادی، یکی از معیارهای کلیدی برای سنجش سطح توسعه‌یافتگی جوامع به‌شمار می‌رود (ژو و همکاران، ۲۰۲۱). با این وجود، در بسیاری از جوامع در حال توسعه، ظرفیت‌های بالقوه زنان به دلیل ساختارهای سنتی و عدم دسترسی برابر به فرصت‌ها، شکوفا نشده باقی مانده است. در چنین شرایطی، جستجو برای یافتن راهکارهای جایگزین که بتواند ضمن حفظ محیط زیست، به ارتقای جایگاه زنان کمک کند، به یکی از اولویت‌های پژوهشی تبدیل شده است.

اکوتوریسم (بوم‌گردی) به‌عنوان یکی از شاخه‌های پیشرو در گردشگری پایدار، با تأکید بر طبیعت‌محوری، حفاظت از منابع طبیعی، آموزش و آگاهی زیست‌محیطی، پایداری، توزیع عادلانه منافع و رفتار مسئولانه اخلاقی، رویکردی نوین برای توسعه جوامع محلی ارائه می‌دهد (پریکو و همکاران، ۲۰۱۸). این نوع از گردشگری، برخلاف گردشگری انبوه که غالباً تحت کنترل مردان و شرکت‌های بزرگ سرمایه‌گذاری قرار دارد، به دلیل ماهیت کوچک‌مقیاس و جامعه‌محور خود، نیاز به سرمایه اولیه اندکی دارد. همین ویژگی، اکوتوریسم را به بستری بسیار مناسب برای مشارکت زنان تبدیل کرده است (بولی و همکاران، ۲۰۲۱). این صنعت از طریق ایجاد فرصت‌های شغلی کم‌هزینه نظیر مدیریت اقامتگاه‌های بوم‌گردی، راهنمایی توره‌های طبیعت‌گردی، تولید و فروش صنایع دستی، طبخ غذاهای سنتی و فراوری محصولات کشاورزی، می‌تواند نقش مؤثری در توانمندسازی زنان روستایی ایفا کند (ابوشوق و همکاران، ۲۰۲۱).

توانمندسازی زنان فرآیندی پویا و چندبعدی است که طی آن، زنان توانایی افزایش کنترل بر منابع، مشارکت در تصمیم‌گیری‌های فردی و اجتماعی و دسترسی به فرصت‌های اقتصادی را کسب می‌کنند (طیب‌نیا و همکاران، ۲۰۲۵). این فرآیند صرفاً به افزایش درآمد محدود نبوده و ابعاد اجتماعی، روانی، فرهنگی و زیست‌محیطی را نیز در بر می‌گیرد (ژو و همکاران، ۲۰۲۱). مطالعات پیشین نیز این رویکرد چندبعدی را تأیید می‌کنند؛ یافته‌های پژوهش ابوشوق و همکاران نشان می‌دهد زنان در مناطق روستایی، در صورت دسترسی به فرصت‌های اقتصادی ناشی از گردشگری، نقشی کلیدی در تقویت بنیان خانواده، آموزش فرزندان و حفاظت از محیط‌زیست ایفا می‌کنند (ابوشوق و همکاران، ۲۰۲۱). همچنین مشارکت زنان در فعالیت‌های اجتماعی روستا، نظیر تعاونی‌های گردشگری، موجب ارتقای توانمندی آنان در بعد اجتماعی و روانی (افزایش اعتمادبه‌نفس) می‌شود (خلات و همکاران، ۲۰۲۵). در همین راستا، تایبان و همکاران نیز بر این باورند که اثرات اکوتوریسم بر شاخص‌هایی چون درآمد، معیشت، رفاه عمومی، هزینه‌های زندگی و تولیدات بومی در سطح نسبتاً بالایی قرار دارد (طیب‌نیا و همکاران، ۲۰۲۵). افزون بر این، اکوتوریسم فرصت‌هایی بی‌نظیر برای مالکیت محلی و کارآفرینی مستقل زنان فراهم می‌سازد که این امر به تمرکززدایی از قدرت اقتصادی و توزیع عادلانه ثروت در جوامع روستایی کمک شایانی می‌کند (سایمون و همکاران، ۲۰۲۰).

در این میان، مناطق کویری و بیابانی ایران با برخورداری از جاذبه‌های طبیعی منحصربه‌فردی همچون تپه‌های ماسه‌ای، کله‌ها، تنوع خاص حیات‌وحش بیابانی، آسمان پرستاره و همچنین برخورداری از فرهنگ غنی روستایی و معماری تطبیقی یافته با اقلیم خشک، ظرفیت بسیار بالایی برای جذب گردشگران علاقه‌مند به طبیعت و تجربه‌های اصیل بومی دارند (ریبیعی مندجین و همکاران، ۲۰۲۱). در این مناطق، زنان معمولاً در فعالیت‌هایی نظیر امور خانگی، دامداری، کشاورزی دستی و تولید صنایع دستی نقش فعالی دارند؛ اما این زحمات به‌ندرت به‌صورت رسمی ارزش‌گذاری شده یا به کسب‌وکارهای پایدار و درآمدزا تبدیل می‌شوند (طولایی و همکاران، ۲۰۲۹). اکوتوریسم این ظرفیت را دارد که فعالیت‌های روزمره و پنهان زنان کویر را به فرصت‌های اقتصادی پایدار تبدیل کند و علاوه بر تقویت اقتصاد خانوار، به حفظ هویت فرهنگی منطقه منجر شود (ابوشوق و همکاران، ۲۰۲۱).

با وجود ظرفیت‌های گسترده اکوتوریسم در مناطق کویری ایران، مشارکت زنان در این حوزه همچنان با موانع فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی متعددی مواجه است که مانع بهره‌گیری کامل از توانمندی‌های آنان می‌شود. هنجارهای سنتی و نگرش‌های محدودکننده، نقش زنان را عمدتاً به فعالیت‌های خانگی تقلیل داده و حضور فعال آنان را در مشاغل گردشگری مانند راهنمایی تور، مدیریت اقامتگاه‌های بوم‌گردی و کارآفرینی محلی محدود می‌کند (لینائو و باسوپ، ۲۰۱۶). علاوه بر این، کمبود زیرساخت‌های مناسب گردشگری شامل راه‌های دسترسی ایمن، امکانات رفاهی و اقامتگاه‌های استاندارد، توسعه فعالیت‌های اکوتوریسمی را با دشواری همراه ساخته است. این چالش‌ها ضرورت سیاست‌گذاری حمایتی و تقویت زیرساخت‌ها را برای افزایش مشارکت زنان در اکوتوریسم دوچندان می‌سازد (خلات و همکاران، ۲۰۲۵). به این موارد باید فقدان آموزش و مهارت‌های حرفه‌ای در حوزه گردشگری، دسترسی ناکافی به منابع مالی و اعتباری،

1 - Zhu et al

2 - Pericault et al

3 - Boley et al

4 - Abou-Shouk et al

5 - Khelat et al

6 - Tayebnia et al

7 - Simon et al

8 - Rabiee Mandejin et al

9 - Tolabi et al

10 - Lenao & Basupi

دور بودن از بازارهای هدف و کم‌توجهی نهادهای متولی به حمایت سیستماتیک از زنان کارآفرین روستایی را نیز افزود (داش و سامال، ۲۰۲۴). همچنین در برنامه‌ریزی‌های کلان‌گردشگری، اغلب به نیازهای خاص زنان توجهی نمی‌شود که این امر شکاف جنسیتی را در بهره‌مندی از منافع اکوتوریسم تشدید می‌کند (ژو و همکاران، ۲۰۲۱). اگرچه این موانع بسیار چالش‌برانگیز به نظر می‌رسند، اما با برنامه‌ریزی هدفمند، آموزش مستمر، ایجاد تعاونی‌های محلی و جلب مشارکت مردان جامعه محلی، قابل رفع و مدیریت خواهند بود (ویشیتمی و همکاران، ۲۰۱۵؛ طولابی و همکاران، ۲۰۲۲).

در میان مناطق کویری ایران، شهرستان دامغان به‌عنوان یکی از کهن‌ترین شهرهای حاشیه دشت کویر، از موقعیت و شرایط مناسب برای مطالعه و توسعه اکوتوریسم برخوردار است که ضرورت انجام پژوهش حاضر در این پهنه جغرافیایی را توجیه می‌کند. این شهرستان با برخورداری از جاذبه‌های تاریخی و طبیعی مانند تپه‌های شنی ریگ جن، چشمه‌علی و روستاهای دارای بافت سنتی خشتی، ظرفیت قابل‌توجهی برای جذب گردشگران طبیعت‌گرا دارد. با این حال، اقتصاد روستاهای دامغان که عمدتاً بر کشاورزی تک‌محصولی به‌ویژه پسته متکی بوده، در سال‌های اخیر تحت تأثیر عواملی مانند کاهش سطح آب‌های زیرزمینی، خشکسالی‌های مکرر، شوری خاک و تغییرات اقلیمی با چالش‌های جدی مواجه شده است. تداوم این شرایط سبب کاهش پایداری معیشت روستایی و افزایش روند مهاجرت به شهرها شده است. از این رو، توسعه اکوتوریسم به‌عنوان یک فعالیت اقتصادی جایگزین، کم‌آبر و سازگار با محیط‌زیست می‌تواند نقش مهمی در تنوع‌بخشی به اقتصاد محلی و تقویت پایداری اجتماعی و اقتصادی روستاهای این منطقه ایفا کند (طیبنیا و همکاران، ۲۰۲۵).

در این گذار اقتصادی، زنان روستایی دامغان نقشی حیاتی بر عهده دارند. این زنان که حافظان سنت‌های محلی، مهارت‌های فرآوری محصولات بومی (مانند فرآورده‌های پسته، شیرینی‌های سنتی، خشکبار و گیاهان دارویی) و تولیدکنندگان صنایع دستی (نظیر قالی‌بافی، گلیم‌بافی و سفالگری) هستند، می‌توانند هسته اصلی ارائه خدمات بوم‌گردی در منطقه را شکل دهند (وئو و قاسمی، ۲۰۱۴). با این وجود، تاکنون برنامه‌ریزی منسجم و پژوهش علمی دقیقی که به بررسی راه‌های پیوند زدن این ظرفیت‌های زنانه به صنعت نوپای اکوتوریسم در دامغان بپردازد، صورت نگرفته است. زنان روستاهای حاشیه کویر در دامغان علی‌رغم تلاش‌های بی‌وقفه اقتصادی، همچنان از حاشیه سود اصلی بازار محروم‌اند و دسترسی محدودی به آموزش‌های تخصصی هتلداری بومی، بازاریابی و مدیریت کسب‌وکار دارند. از این رو، تمرکز بر شهرستان دامغان می‌تواند به‌عنوان یک مدل و الگوی مطالعاتی ارزشمند، راهگشای حل بحران‌های مشابه در سایر مناطق کویری ایران باشد.

بر این اساس، پژوهش حاضر بر بررسی وضعیت زنان روستایی مناطق کویری شهرستان دامغان متمرکز است؛ زنانی که با وجود برخورداری از ظرفیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، به دلیل موانع ساختاری و محدودیت‌های محلی از مشارکت کامل در فرآیندهای توسعه بازمانده‌اند. این زنان به‌عنوان حاملان دانش بومی و حافظان منابع طبیعی، در صورت برخورداری از فرصت‌های مناسب می‌توانند نقشی مؤثر در توسعه پایدار محلی ایفا کنند. در این میان، اکوتوریسم به‌عنوان رویکردی جامعه‌محور و سازگار با محیط‌زیست، می‌تواند زمینه کاهش شکاف‌های اقتصادی و جنسیتی را فراهم سازد و فرصت‌های جدیدی برای مشارکت و خوداتکایی زنان ایجاد کند. با این حال، تحقق این ظرفیت‌ها نیازمند شناخت دقیق شرایط بومی، موانع فرهنگی و محدودیت‌های اقتصادی منطقه است. ازاین‌رو، هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیر توسعه اکوتوریسم بر توانمندسازی اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و روانی زنان روستایی شهرستان دامغان است.

۲ مبانی نظری

مبانی نظری مدل مفهومی ارائه شده، بر پیوند عمیق میان «توسعه پایدار»، «گردشگری جامعه‌محور» و «نظریه‌های توانمندسازی جنسیتی» استوار است (ویشیتمی و همکاران، ۲۰۱۵). در ادبیات توسعه پایدار، توانمندسازی زنان روستایی صرفاً یک هدف اخلاقی یا اجتماعی نیست، بلکه پیش‌شرطی اساسی برای ریشه‌کنی فقر، بهبود اقتصاد محلی و حفظ محیط‌زیست محسوب می‌شود (ویشیتمی و همکاران، ۲۰۱۵؛ طولابی و همکاران، ۲۰۲۲). مدل مفهومی پژوهش، اکوتوریسم (بوم‌گردی) را به‌عنوان یک محرک توسعه (متغیر مستقل) در نظر می‌گیرد که به دلیل ماهیت کوچک‌مقیاس و مبتنی بر منابع محلی، بستر ایده‌آلی برای مشارکت زنان فراهم می‌آورد که معمولاً از جریان اصلی اقتصاد کلان کنار گذاشته شده‌اند (لینائو و باسوی، ۲۰۱۶).

از نظر اقتصاد توسعه، توانمندسازی اقتصادی ملموس‌ترین پیامد توسعه اکوتوریسم است. در بسیاری از ساختارهای سنتی روستایی، زنان به دلیل دسترسی نابرابر به منابع سرمایه‌ای (نظیر زمین و تسهیلات مالی)، غالباً در بخش‌های غیررسمی خانگی و بدون دستمزد فعالیت می‌کنند (طولابی و همکاران، ۲۰۲۲). نظریه‌های کارآفرینی خرد نشان می‌دهند که اکوتوریسم از طریق «تجاری‌سازی مهارت‌های بومی» (مانند پخت‌وپز، تولید صنایع دستی، فرآوری محصولات کشاورزی و مهمان‌نوازی)، ارزش افزوده‌ای اقتصادی ایجاد می‌کند (داش

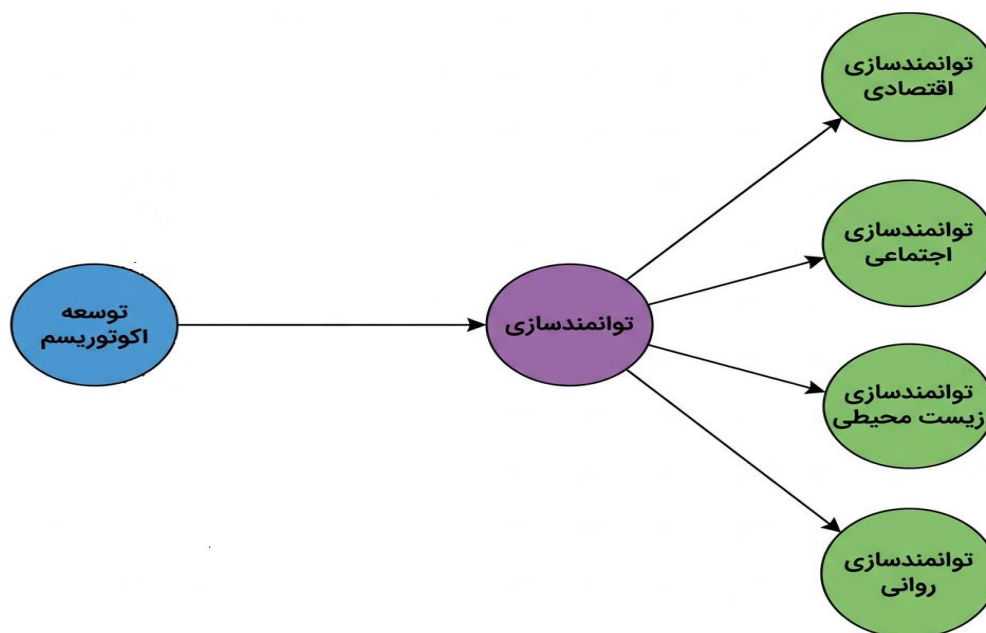
1 - Wishitemi et al

2 - Vossoughi & Ghasemi

و سامال، ۲۰۲۴). این فرآیند، کار پنهان زنان را به اشتغال درآمدزا تبدیل کرده و با ایجاد استقلال مالی، وابستگی اقتصادی آنان را کاهش می‌دهد که این استقلال، پیش‌نیاز اساسی برای تغییرات در سایر ابعاد زندگی است (سایمون و همکاران، ۲۰۲۰).

در تبیین بعد اجتماعی مفاهیمی چون «سرمایه اجتماعی» و «نظریه نقش» متکی است. اکوتوریسم به دلیل ماهیت خدماتی و تعاملی خود، نیازمند شبکه‌سازی، ایجاد تعاونی‌ها و ارتباط با افراد خارج از روستا (گردشگران) است. نظریه‌های جامعه‌شناسی تاکید دارند که توانمندسازی اجتماعی زمانی محقق می‌شود که زنان از فضای محصور و سنتی خانگی خارج شده و وارد عرصه عمومی تصمیم‌گیری شوند (بولی و همکاران، ۲۰۲۱). مشارکت زنان در مدیریت اقامتگاه‌های بوم‌گردی، راهنمایی‌تورها و تشکلهای محلی، نقش‌های کلیدی جنسیتی را بازتعریف می‌کند (داش و سامال، ۲۰۲۴). این تغییر نقش، موجب ارتقای منزلت اجتماعی زنان، افزایش قدرت چانه‌زنی آنان در خانواده و در نهایت توزیع عادلانه‌تر قدرت در ساختار جامعه محلی می‌گردد.

از دیدگاه روان‌شناسی اجتماعی و بر اساس نظریه‌هایی نظیر «خودکارآمدی» آلبرت بندورا، توانمندسازی روانشناختی درونی‌ترین و پایدارترین سطح این فرآیند است (داش و سامال، ۲۰۲۴). مبانی نظری ثابت می‌کنند که موفقیت در عرصه‌های اقتصادی و پذیرش نقش‌های جدید اجتماعی، مستقیماً بر ادراک و نگرش زنان نسبت به توانمندی‌های فردی‌شان تأثیر می‌گذارد (کاظمی و همکاران، ۲۰۱۹). هنگامی که یک زن روستایی قادر به کسب درآمد مستقل می‌شود، کسب‌وکاری را مدیریت می‌کند و با گردشگران ارتباط موثر برقرار می‌سازد، حس «عاملیت» و کنترل بر سرنوشت در او بیدار می‌شود. این دستاوردها به شکل‌گیری هویتی مستقل، رهایی از محدودیت‌های ذهنی ناشی از ساختارهای سنتی، و افزایش چشمگیر عزت‌نفس و خودباوری می‌انجامد (بولی و همکاران، ۲۰۲۱). از این‌رو، مدل پیشنهادی تأکید می‌کند که توانمندسازی زنان فرایندی تک‌بعدی نیست، بلکه سازوکاری چندبعدی، یکپارچه و هم‌افزا است که ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و روانشناختی را در بر می‌گیرد. توسعه اکوتوریسم با ایجاد فرصت‌های درآمدزایی و اشتغال، زمینه حضور فعال‌تر زنان در عرصه‌های اجتماعی را فراهم می‌سازد و از طریق تقویت تعاملات اجتماعی و افزایش نقش‌آفرینی آنان در سطح محلی، به ارتقای جایگاه اجتماعی زنان روستایی منجر می‌شود. افزون بر این، ماهیت پایدار اکوتوریسم می‌تواند آگاهی و مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی را در میان زنان تقویت کرده و آنان را به کنشگرانی مؤثر در حفاظت و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی تبدیل کند. برآیند این تحولات عینی، در نهایت به تقویت اعتمادبه‌نفس، خودباوری و احساس ارزشمندی زنان خواهد انجامید.

نمودار (۱): مدل پژوهش

هدف از ارائه این مدل، تبیین تأثیر توسعه اکوتوریسم بر توانمندسازی زنان روستایی در شهرستان دامغان است. در این چارچوب، «توسعه اکوتوریسم» به‌عنوان متغیر مستقل شامل اقداماتی نظیر بهبود زیرساخت‌های گردشگری، ایجاد و تقویت اقامتگاه‌های بوم‌گردی، جذب گردشگران و حمایت از کسب‌وکارهای محلی تعریف می‌شود. در مقابل، «توانمندسازی زنان روستایی» به‌عنوان متغیر

وابسته، بیانگر ارتقای جایگاه، نقش و ظرفیت‌های فردی و اجتماعی زنان است. از این رو توسعه اکوتوریسم در شهرستان دامغان، با توجه به ظرفیت‌ها و محدودیت‌های موجود، چگونه می‌تواند به توانمندسازی اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و روان‌شناختی زنان روستایی این منطقه کمک کند؟ در مجموع، انتظار می‌رود توسعه هدفمند اکوتوریسم به بهبود کیفیت زندگی و تقویت توانمندی‌های چندگانه زنان روستایی بینجامد.

۳ داده‌ها و روش تحقیق

۳-۱- منطقه مورد مطالعه

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر توسعه اکوتوریسم بر توانمندسازی زنان روستایی در شهرستان دامغان، واقع در استان سمنان، انجام شده است. شهرستان دامغان به دلیل موقعیت جغرافیایی ویژه خود در نواحی حاشیه کویر مرکزی ایران، برخورداری از تنوع بی‌نظیر ویژگی‌های طبیعی، فرهنگی و انسانی و نیز ظرفیت‌های بالقوه برای توسعه گردشگری پایدار، به‌عنوان محدوده مکانی مورد مطالعه انتخاب گردید. مساحت این شهرستان در حدود ۲۴۸۵.۶ کیلومترمربع است. بخش‌های شمالی آن در امتداد پیش‌کوه‌های جنوبی رشته‌کوه البرز قرار گرفته و بخش‌های جنوبی آن به دشت کویر متصل می‌شود که این تلاقی، سیمای طبیعی دوگانه و کوهستانی-کویری بسیار منحصره‌فردی به منطقه بخشیده است.

اقلیم شهرستان دامغان در فصل زمستان سرد و نیمه‌خشک و در فصل تابستان نسبتاً معتدل گزارش شده است (سازمان هواشناسی^۱، ۲۰۲۴-۲۰۲۵). شرایط اقلیمی خاص این منطقه، همراه با میزان تبخیر و بارش نسبتاً مناسب در فصول بارش، امکان شکل‌گیری و تداوم پوشش گیاهی متنوع را حتی در اراضی خشک و کویری فراهم ساخته است (شکوهی و علیخواه^۲، ۲۰۲۳). این ویژگی‌های اکولوژیک و تضادهای جذاب طبیعت، بستر بسیار مساعدی برای توسعه فعالیت‌های اکوتوریسم و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی ایجاد کرده و دامغان را به یکی از مقاصد نوظهور و مستعد بوم‌گردی در نواحی مرکزی ایران تبدیل نموده است.

شهرستان دامغان از جاذبه‌های طبیعی متنوعی نظیر تپه‌های ماسه‌ای روان، چشمه‌های آب معدنی، مناطق حفاظت‌شده حیات‌وحش و مناظر بکر بیابانی برخوردار است که به‌عنوان زیرساخت‌های بنیادین توسعه اکوتوریسم شناخته می‌شوند. افزون بر این جاذبه‌های طبیعی، وجود فرهنگ محلی غنی، سبک زندگی سنتی مبتنی بر همزیستی با کویر، معماری خشتی و گلی، روحیه مهمان‌نوازی ساکنان و تولید صنایع دستی منحصربه‌فرد، فرصت‌های بی‌بدیلی برای توسعه گردشگری فرهنگی و تجربه‌محور فراهم کرده است. در این میان، تداوم مهارت‌های بومی نظیر سفالگری، گل‌پروری، بافندگی پشمی، گلیم‌بافی و پخت نان‌های خاص کویری، ارتباط مستقیمی با دانش، هنر و پشتکار زنان محلی دارد.

از منظر اجتماعی و اقتصادی، بخش عمده‌ای از جمعیت روستایی شهرستان دامغان در فعالیت‌های سنتی نظیر کشاورزی، دامداری و مشاغل خانگی اشتغال دارند و زنان روستایی همواره نقش پنهان اما محوری در پویایی این اقتصاد محلی ایفا کرده‌اند. با ورود به حوزه اکوتوریسم، زنان روستایی اکنون در فعالیت‌های نوینی همچون مدیریت اقامتگاه‌های بوم‌گردی و میزبانی خانگی، فرآوری و فروش محصولات محلی (شامل نان سنتی، عسل کویری، گیاهان دارویی و پنیر خشک)، برگزاری کارگاه‌های زنده فرهنگی و آموزشی برای گردشگران و همچنین راهنمایی تورهای طبیعت‌گردی مشارکت جدی دارند. این قبیل فعالیت‌ها به زنان امکان می‌دهد تا افزون بر کسب درآمد مستقل، مهارت‌های مدیریتی، ارتباطی و اجتماعی خود را ارتقا داده و نقش فعال‌تر و تصمیم‌گیرنده‌ای در فرآیند توسعه پایدار جوامع خود ایفا کنند.

در راستای اهداف این پژوهش، از میان تمامی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان دامغان، پنج روستای دارای ظرفیت‌های بالای گردشگری شامل امیریه، سیدآباد، عبدالآباد، مروان و قدرت‌آباد به‌عنوان نمونه‌های مکانی مورد مطالعه انتخاب شدند. معیار اصلی و علمی برای انتخاب این روستاها، میزان مشارکت فعلی زنان در فعالیت‌های مرتبط با اکوتوریسم، وجود زیرساخت‌های اولیه بوم‌گردی و همچنین پراکندگی منطقی و جغرافیایی آن‌ها در سطح شهرستان بود تا جامعه نمونه‌ای کاملاً نماینده و قابل‌تعمیم از جامعه هدف پژوهش فراهم گردد. بر اساس اطلاعات و آمارهای به‌دست‌آمده از دهیاری‌ها و بررسی‌های میدانی اولیه، تعداد زنان فعال یا دارای ظرفیت‌های بالقوه برای مشارکت در شبکه‌های اکوتوریسم در این پنج روستا، در مجموع حدود ۸۵۰ نفر برآورد شده است. تمرکز دقیق پژوهش بر این محدوده جغرافیایی و انسانی، امکان تحلیل عمیق‌تر تأثیر اکوتوریسم بر ابعاد چهارگانه توانمندسازی (اقتصادی، اجتماعی، روانی و زیست‌محیطی) را فراهم می‌آورد. تلفیق این ویژگی‌ها، دامغان را به نمونه‌ای ایده‌آل برای مطالعه نقش استراتژیک اکوتوریسم در توانمندسازی زنان روستایی تبدیل کرده است.

¹ - Meteorological Organization

² - Shokoui & Aliha

همچنین، برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای SPSS 27 و SmartPLS 3 استفاده شد. در بخش تحلیل، از روش مدل‌یابی معادلات ساختاری مبتنی بر کمینه مربعات جزئی (PLS-SEM) برای آزمون فرضیات و بررسی روابط علی بین متغیرها استفاده شده است.

۲-۳- روش تحقیق

این پژوهش از نظر هدف در زمره تحقیقات کاربردی قرار می‌گیرد؛ زیرا علاوه بر توسعه دانش نظری در حوزه توانمندسازی زنان و توسعه اکوتوریسم، برای برنامه‌ریزان گردشگری و نهادهای اجرایی فعال در مناطق روستایی و کویری است. از نظر زمانی، پژوهش حاضر از نوع مقطعی است؛ به این معنا که داده‌های مورد نیاز در یک مقطع زمانی مشخص گردآوری و تحلیل شده‌اند. همچنین از نظر ماهیت و رویکرد روش‌شناختی، این تحقیق در زمره پژوهش‌های کفی قرار دارد و با استفاده از روش‌های آماری به بررسی روابط میان متغیرهای پژوهش و تبیین اثر توسعه اکوتوریسم بر توانمندسازی زنان می‌پردازد.

روش گردآوری داده‌ها در این پژوهش به صورت ترکیبی و شامل دو بخش کتابخانه‌ای و پیمایشی (میدانی) بوده است. در بخش کتابخانه‌ای، برای تدوین مبانی نظری و پیشینه تحقیق از منابع علمی معتبر شامل کتاب‌ها، مقالات علمی داخلی و خارجی و گزارش‌های پژوهشی مرتبط با توانمندسازی زنان، توسعه روستایی و اکوتوریسم استفاده شد. در بخش میدانی نیز داده‌ها از طریق پرسشنامه محقق ساخته گردآوری گردید. این پرسشنامه با بهره‌گیری از ابزارها و مدل‌های معتبر بین‌المللی، از جمله مقیاس توانمندسازی از طریق گردشگری (RETS) و نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده (TPB)، طراحی شد. جامعه هدف این پژوهش را زنان روستایی در سن اشتغال (۲۰ تا ۶۰ سال) تشکیل می‌دهند که یا به طور مستقیم در فعالیت‌های مرتبط با اکوتوریسم مانند میزبانی گردشگران، مدیریت یا همکاری در اقامتگاه‌های بوم‌گردی، تولید و فروش صنایع دستی و محصولات محلی، راهنمایی گردشگران و ارائه خدمات فرهنگی مشارکت داشته‌اند، یا از ظرفیت و آمادگی لازم برای ورود به این فعالیت‌ها برخوردار بوده‌اند.

پرسشنامه پژوهش شامل سه بخش اصلی بود: بخش نخست مربوط به ویژگی‌های دموگرافیک پاسخ‌دهندگان، بخش دوم مرتبط با میزان مشارکت زنان در فعالیت‌های اکوتوریسم و بخش سوم شامل سنجش ابعاد مختلف توانمندسازی زنان در چهار بعد اقتصادی، اجتماعی، روانی و زیست‌محیطی. سؤالات پرسشنامه به صورت بسته و بر اساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (از کاملاً مخالف تا کاملاً موافق) تنظیم شد.

جامعه آماری پژوهش شامل حدود ۸۵۰ نفر از زنان در سن اشتغال ساکن در پنج روستای کویری شهرستان دامغان است. این روستاها شامل امیریه، سیدآباد، عبدالله‌آباد، مروان و قدرت‌آباد هستند که بر اساس میزان فعالیت‌های مرتبط با اکوتوریسم و نیز پراکندگی جغرافیایی انتخاب شدند. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد و بر این اساس حجم نمونه نهایی ۲۶۵ نفر برآورد گردید. روش نمونه‌گیری در این پژوهش تصادفی طبقه‌ای بود تا هر یک از روستاها متناسب با جمعیت زنان خود در نمونه نمایندگی داشته باشند. در نتیجه، تعداد پرسشنامه‌ها به صورت متناسب با جمعیت زنان در هر روستا توزیع شد.

جدول ۱. توزیع نمونه‌ها در روستاهای مورد مطالعه

نام روستا	تعداد کل زنان جامعه آماری	حجم نمونه تخصیص یافته	تعداد پرسشنامه‌های پخش شده
امیریه	۲۰۰ نفر	۶۲ نفر	۶۲
سیدآباد	۱۸۰ نفر	۵۶ نفر	۵۶
عبدالله‌آباد	۱۶۰ نفر	۵۰ نفر	۵۰
مروان	۱۷۰ نفر	۵۳ نفر	۵۳
قدرت‌آباد	۱۴۰ نفر	۴۴ نفر	۴۴
جمع کل	۸۵۰ نفر	۲۶۵ نفر	۲۶۵

به منظور سنجش پایایی ابزار تحقیق، پیش‌آزمونی با توزیع ۳۰ پرسشنامه در میان بخشی از جامعه هدف انجام گرفت و ضریب آلفای کرونباخ برای متغیرهای پژوهش محاسبه شد که همگی مقادیری بالاتر از ۰/۷۰ به دست آوردند (جدول ۲) و نشان‌دهنده پایایی قابل قبول ابزار تحقیق بودند. همچنین برای اطمینان از روایی محتوایی پرسشنامه، نظرات تعدادی از خبرگان و متخصصان حوزه گردشگری، توسعه روستایی و مطالعات زنان دریافت و اصلاحات لازم در پرسشنامه اعمال شد.

جدول ۲. ضریب پایایی (آلفای کرونباخ) تغییرهای پژوهش

متغیرها	تعداد سوالات	ضریب آلفای کرونباخ
توانمندسازی اقتصادی	۸	۰/۸۵
توانمندسازی اجتماعی	۷	۰/۸۲
توانمندسازی زیستمحیطی	۶	۰/۷۹
توانمندسازی روانی	۵	۰/۸۱
توسعه اکوتوریسم	۱۰	۰/۸۸

۴ یافته‌های پژوهش

۱.۴. آمار توصیفی

بر اساس نتایج جدول ۳، بیشترین فراوانی سنی زنان مورد مطالعه مربوط به گروه سنی ۴۱ تا ۵۰ سال با ۳۲/۰۸ درصد است و پس از آن گروه سنی ۳۱ تا ۴۰ سال با ۲۸/۳۰ درصد قرار دارد. همچنین بیشتر پاسخگویان متأهل بوده‌اند (۷۹/۲۵ درصد) و تنها ۲۰/۷۵ درصد از آنان مجرد هستند. از نظر سطح تحصیلات، بیشترین تحصیلات ابتدایی با ۳۳/۹۶ درصد است و کمترین میزان به تحصیلات دانشگاهی با ۵/۶۶ درصد اختصاص دارد. از نظر وضعیت اشتغال، اکثریت زنان خانه‌دار هستند (۵۶/۶۰ درصد) و پس از آن فعالیت در بخش کشاورزی و دامداری با ۲۲/۶۴ درصد قرار دارد. همچنین نتایج نشان می‌دهد بیش از نیمی از خانوارها دارای ۴ تا ۵ عضو هستند (۵۴/۷۲ درصد) و بخش قابل توجهی از خانوارها درآمد ماهانه بین ۱۱ تا ۱۵ میلیون تومان دارند (۴۵/۲۸ درصد). علاوه بر این، بیشترین مدت سکونت در روستا مربوط به بازه ۲۱ تا ۳۰ سال با ۳۵/۸۵ درصد است که نشان‌دهنده سابقه نسبتاً طولانی سکونت اکثر پاسخگویان در روستا می‌باشد.

جدول ۳. توزیع فراوانی و درصد ویژگی‌های دموگرافیک زنان نمونه مورد مطالعه

ویژگی دموگرافیک	دسته‌بندی	تعداد	درصد
گروه سنی	۲۰ تا ۳۰ سال	۴۰	۱۵/۰۹
	۳۱ تا ۴۰ سال	۷۵	۲۸/۳۰
	۴۱ تا ۵۰ سال	۸۵	۳۲/۰۸
	۵۱ تا ۶۰ سال	۶۵	۲۴/۵۳
وضعیت تأهل	متأهل	۲۱۰	۷۹/۲۵
	مجرد	۵۵	۲۰/۷۵
سطح تحصیلات	بی‌سواد	۴۵	۱۶/۹۸
	ابتدایی	۹۰	۳۳/۹۶
	راهنمایی	۶۵	۲۴/۵۳
	متوسطه	۵۰	۱۸/۸۷
	دانشگاهی	۱۵	۵/۶۶
وضعیت اشتغال	خانه‌دار	۱۵۰	۵۶/۶۰
	کشاورز / دامدار	۶۰	۲۲/۶۴
	خوداشتغال (صنایع دستی و...)	۴۰	۱۵/۰۹
	کارمند	۱۰	۳/۷۷
	بیکار	۵	۱/۸۹
تعداد اعضای خانوار	۱ تا ۳ نفر	۵۰	۱۸/۸۷
	۴ تا ۵ نفر	۱۴۵	۵۴/۷۲
	۶ نفر و بیشتر	۷۰	۲۶/۴۲
	کمتر از ۱۰ میلیون	۱۱۰	۴۱/۵۱
درآمد ماهانه خانوار (تومان)	۱۱ تا ۱۵ میلیون	۱۲۰	۴۵/۲۸
	۱۶ تا ۲۰ میلیون	۳۰	۱۱/۳۲
	بیشتر از ۲۵ میلیون	۵	۱/۸۹

۱۱/۳۲	۳۰	کمتر از ۱۰ سال	مدت زمان سکونت در روستا
۲۲/۶۴	۶۰	۱۱ تا ۲۰ سال	
۳۵/۸۵	۹۵	۲۱ تا ۳۰ سال	
۳۰/۱۹	۸۰	بیشتر از ۳۰ سال	

توانمندسازی اقتصادی زنان روستایی در این مطالعه از طریق هشت شاخص کلیدی ارزیابی شد که مهم‌ترین آن‌ها تنوع‌بخشی معیشت و درآمد با میانگین وزنی ۳/۵۱ بود. دسترسی به اعتبار و ابزارهای مالی و دسترسی به بازار نیز به ترتیب در اولویت‌های بعدی قرار گرفتند. باوجود تأثیر مثبت این عوامل، مقوله‌هایی مانند ریسک مالی و مدیریت ریسک اقتصادی کمترین امتیاز و اولویت را داشتند. به طور کلی، میانگین کل توانمندسازی اقتصادی برابر با ۳/۱۳ است که نشان‌دهنده سطح متوسط تا بالای توانمندسازی در این بعد می‌باشد.

جدول ۴. اولویت‌بندی گویه‌های توانمندسازی اقتصادی

ردیف	گویه	میانگین وزنی	مد	چارک‌ها		انحراف چارکی (IQR)	رتبه
				Q3	Q1		
1	دسترس‌ی به اعتبار و ابزارهای مالی	۳/۴۲	۴	۴	۳	۱	۲
2	تنوع‌بخشی معیشت و درآمد	۳/۵۱	۴	۴	۳	۱	۱
3	ریسک مالی	۲/۸۱	۳	۳	۲	۱	۷
4	امنیت مالکیت و حقوق دارایی	۳/۰۹	۳	۴	۲	۲	۵
5	دسترس‌ی به بازار	۳/۳۰	۴	۴	۳	۱	۳
6	دسترس‌ی به فناوری	۳/۰۴	۳	۴	۲	۲	۶
7	امنیت شغلی و پایداری درآمد	۳/۲۳	۴	۴	۳	۱	۴
8	مدیریت ریسک و تصمیم‌گیری اقتصادی	۲/۶۵	۳	۳	۲	۱	۸
میانگین کل بعد اقتصادی		۳/۱۳					

توانمندسازی اجتماعی زنان روستایی با تأکید بر تعامل با جامعه محلی که بالاترین میانگین وزنی (۳/۶۶) را دارد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مشارکت در تصمیم‌گیری و حمایت‌های شبکه‌ای نیز از دیگر عوامل برجسته در این بعد به شمار می‌روند. میانگین کل توانمندسازی اجتماعی برابر با ۳/۲۹ است که نشانگر سطح قابل توجهی از مشارکت اجتماعی است. در مقابل، دسترسی به اطلاعات و آموزش کمترین امتیاز را در بین گویه‌ها دارد.

جدول ۵. اولویت‌بندی گویه‌های توانمندسازی اجتماعی

ردیف	گویه	میانگین وزنی	مد	چارک‌ها		انحراف چارکی (IQR)	رتبه
				Q3	Q1		
1	سرمایه اجتماعی	۳/۰۵	۳	۴	۲	۲	۶
2	مشارکت در تصمیم‌گیری	۳/۴۲	۴	۴	۳	۱	۲
3	دسترس‌ی به اطلاعات و آموزش	۲/۸۵	۳	۳	۲	۱	۷
4	حمایت‌های شبکه‌ای	۳/۴۹	۴	۴	۳	۱	۳
5	تعامل با جامعه محلی	۳/۶۶	۴	۵	۳	۲	۱
6	توانمندی در کار گروهی	۳/۳۶	۴	۴	۳	۱	۴
7	اعتماد و همکاری اجتماعی	۳/۱۸	۳	۴	۲	۲	۵
میانگین کل بعد اجتماعی		۳/۲۹					

توانمندسازی زیست‌محیطی زنان روستایی بیشتر متکی بر مشارکت فعال در حفظ اکوسیستم‌های محلی است که بالاترین میانگین وزنی ۳/۶۹ را به خود اختصاص داده است. کاهش اثرات منفی اقتصادی و رعایت اصول محیط‌زیستی نیز در جایگاه‌های بعدی اهمیت قرار دارند. با میانگین کل ۳/۳۰، نشان داده می‌شود که زنان در این روستاها به خوبی به مسائل زیست‌محیطی توجه دارند. کمترین اولویت به مدیریت منابع طبیعی اختصاص یافته است.

جدول ۶. اولویت‌بندی گویه‌های توانمندسازی زیست‌محیطی

ردیف	گویه	میانگین وزنی	مد	چارک‌ها		انحراف چارکی (IQR)	رتبه
				Q3	Q1		
1	مشارکت در حفظ اکوسیستم‌های محلی	۳/۶۹	۴	۵	۳	۲	۱
2	رعایت اصول محیط‌زیستی در فعالیت‌ها	۳/۳۵	۴	۴	۳	۱	۳
3	کاهش اثرات منفی فعالیت‌های اقتصادی	۳/۵۵	۴	۴	۳	۱	۲
4	آگاهی و آموزش زیست‌محیطی	۳/۰۹	۳	۴	۲	۲	۵
5	مشارکت در برنامه‌های حفاظت محیط	۳/۳۰	۴	۴	۳	۱	۴
6	مدیریت منابع طبیعی	۲/۸۰	۳	۳	۲	۱	۶
میانگین کل بعد زیست‌محیطی		۳/۳۰					

توانمندسازی روانی زنان روستایی با تأکید ویژه بر خودباوری و اعتماد به نفس که بالاترین میانگین وزنی ۳/۸۰ را دارد، بیشترین اهمیت را دارد. رضایت از فعالیت‌های روزمره و انگیزه و امید به آینده نیز از دیگر عوامل مهم این بعد به شمار می‌روند. میانگین کل توانمندسازی روانی ۳/۵۱ نشان‌دهنده سطح بالای توانمندسازی در این حوزه است. توانایی مقابله با استرس کمترین امتیاز را در بین گویه‌ها داشته است.

جدول ۷. اولویت‌بندی گویه‌های توانمندسازی روانی

ردیف	گویه	میانگین وزنی	مد	چارک‌ها		انحراف چارکی (IQR)	رتبه
				Q3	Q1		
1	خودباوری و اعتماد به نفس	۳/۸۰	۴	۵	۳	۲	۱
2	توانایی مقابله با استرس	۲/۹۵	۳	۴	۲	۲	۵
3	انگیزه و امید به آینده	۳/۶۲	۴	۵	۳	۲	۳
4	مدیریت هیجانات	۳/۴۸	۴	۴	۳	۱	۴
5	رضایت از فعالیت‌های روزمره	۳/۷۰	۴	۵	۳	۲	۲
میانگین کل بعد روانی		۳/۵۱					

نتایج نشان می‌دهد توسعه اکوتوریسم در روستاهای مورد مطالعه بیشترین تأثیر را بر توانمندسازی روانی زنان داشته است. افزایش اعتماد به نفس، امید به آینده و رضایت از فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با گردشگری، مهم‌ترین پیامد این بعد بوده است. پس از آن، بعد زیست‌محیطی در رتبه دوم قرار دارد که بیانگر افزایش مشارکت زنان در حفاظت از منابع طبیعی و رعایت اصول محیط‌زیستی است. توانمندسازی اجتماعی در رتبه سوم قرار گرفته و نشان‌دهنده تقویت مشارکت اجتماعی و تعاملات محلی است. در نهایت، بعد اقتصادی

با وجود اثرات مثبت در ایجاد فرصت‌های درآمدی، نسبت به سایر ابعاد در رتبه پایین‌تری قرار گرفته است. این یافته‌ها نشان می‌دهد آثار اجتماعی و روانی اکوتوریسم در کوتاه‌مدت بیشتر از پیامدهای اقتصادی آن قابل مشاهده است.

جدول ۸. اولویت‌بندی نهایی ابعاد توانمندسازی

رتبه	انحراف چارکی (IQR)	چارک‌ها		مد غالب	میانگین وزنی	بعد
		Q3	Q1			
۱	۲	۵	۳	۴	۳/۵۱	روانی
۲	۱	۴	۳	۴	۳/۳۰	زیست‌محیطی
۳	۱	۴	۳	۴	۳/۲۹	اجتماعی
۴	۲	۴	۲	۳	۳/۱۳	اقتصادی

جدول اولویت‌بندی گویه‌های توسعه اکوتوریسم نشان می‌دهد که «حضور در توره‌های طبیعت‌گردی و راهنمایی» و «مشارکت در فعالیت‌های گردشگری محلی» با میانگین وزنی ۳/۷۰ در صدر اهمیت قرار دارند. گویه‌هایی مانند «حفظ و معرفی جاذبه‌های طبیعی» و «توسعه زیرساخت‌های گردشگری» نیز جایگاه‌های میانی مناسبی دارند. میانگین کل توسعه اکوتوریسم ۳/۷۰ گویای رضایت و تأثیر مثبت قابل توجه در این حوزه است. کمترین امتیاز به «ارتقای آگاهی و آموزش گردشگری» اختصاص یافته که نیازمند توجه بیشتری است.

جدول ۹. اولویت‌بندی گویه‌های توسعه اکوتوریسم

رتبه	انحراف چارکی (IQR)	چارک‌ها		مد	میانگین وزنی	گویه	ردیف
		Q3	Q1				
۴	۲	۵	۳	۴	۳/۶۰	فرصت‌های شغلی و درآمدزایی	1
۲	۲	۵	۳	۴	۳/۷۰	مشارکت در فعالیت‌های گردشگری محلی	2
۶	۲	۵	۳	۴	۳/۵۳	حفظ و معرفی جاذبه‌های طبیعی	3
۸	۲	۵	۳	۴	۳/۴۲	توسعه زیرساخت‌های گردشگری	4
۷	۲	۵	۳	۴	۳/۵۵	مشارکت در صنایع دستی و محصولات محلی	5
۱	۲	۵	۳	۴	۳/۷۰	حضور در توره‌های طبیعت‌گردی و راهنمایی	6
۹	۲	۵	۳	۴	۳/۵۲	مشارکت در کارگاه‌ها و فعالیت‌های فرهنگی	7
۱۰	۲	۵	۳	۴	۳/۳۶	رعایت اصول اکوتوریسم و حفاظت محیط	8
۱۱	۲	۵	۳	۳	۳/۳۳	ارتقای آگاهی و آموزش گردشگری	9
۵	۲	۵	۳	۴	۳/۴۶	فرصت‌های شغلی و درآمدزایی (تکراری)	10
۳	۲	۵	۳	۴	۳/۵۵	توسعه اکوتوریسم	11
۳/۷۰						میانگین کل توسعه اکوتوریسم	

نتایج ارزیابی روایی و پایایی مدل اندازه‌گیری نشان داد که تمامی سازه‌های پژوهش از کیفیت مطلوب برخوردار هستند. مقادیر آلفای کرونباخ، ρ_A پایایی ترکیبی برای همه متغیرها بالاتر از مقدار استاندارد ۰/۷ بوده که بیانگر انسجام درونی مناسب شاخص‌ها و پایایی قابل قبول ابزار پژوهش است. همچنین میانگین واریانس استخراج‌شده (AVE) در تمامی سازه‌ها بیش از ۰/۵ به دست آمد که روایی همگرایی مدل را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد گویه‌ها توانایی مناسبی در تبیین سازه‌های مربوطه دارند. بر این اساس، مدل اندازه‌گیری پژوهش از اعتبار و برازش کافی برخوردار بوده و شرایط لازم برای اجرای مدلیابی معادلات ساختاری و آزمون فرضیات تحقیق فراهم شده است.

جدول ۱۰. نتایج آلفای کرونباخ، پایایی سازه و روایی همگرایی متغیرهای پژوهش

متغیرها	آلفا کرونباخ	rho_A	پایایی مرکب	میانگین واریانس استخراج شده (AVE)
توانمند سازی زنان	۰/۹۲۲	۰/۹۲۵	۰/۹۳۵	۰/۶۰۴
توانمندسازی اجتماعی	۰/۸۸۷	۰/۸۹۱	۰/۹۱۲	۰/۶۷۶
توانمندسازی اقتصادی	۰/۷۳۶	۰/۷۷۱	۰/۸۶۳	۰/۶۷۸
توانمندسازی روانی	۰/۹۰۱	۰/۹۰۵	۰/۹۲۳	۰/۷۰۶
توانمندسازی زیست محیطی	۰/۸۴۵	۰/۸۵۲	۰/۸۹۱	۰/۶۷۲
توسعه اکوتوریسم	۰/۹۱۸	۰/۹۲۱	۰/۹۳۲	۰/۶۷۹

منبع: یافته‌های تحقیق

نتایج جدول ۱۱ نشان می‌دهد که تمامی سازه‌های پژوهش از روایی همگرا و واگرایی مطلوب برخوردار هستند. مقادیر AVE بیشتر از ۰/۵ بوده و بیانگر کفایت همگرایی گویه‌ها در تبیین سازه‌های مربوطه است. همچنین در آزمون فورنل-لارکر، مقدار جذر AVE هر سازه از ضرایب همبستگی آن با سایر سازه‌ها بیشتر بوده که تمایز مناسب میان سازه‌ها را تأیید می‌کند. بنابراین، مدل اندازه‌گیری از اعتبار سازه‌ای مطلوبی برخوردار بوده و ابزار پژوهش دارای روایی مناسب است.

جدول ۱۱. آزمون فورنل - لارکر و میانگین واریانس استخراج شده

توانمند سازی زنان	توانمندسازی اجتماعی	توانمندسازی اقتصادی	توانمندسازی روانی	توانمندسازی زیست محیطی	توسعه اکوتوریسم
توانمند سازی زنان	۰/۷۷۷				
توانمندسازی اجتماعی	۰/۶۷۹	۰/۸۲۲			
توانمندسازی اقتصادی	۰/۳۷۸	۰/۵۱۲	۰/۸۲۳		
توانمندسازی روانی	۰/۷۳۷	۰/۶۳۱	۰/۴۴۵	۰/۸۴۰	
توانمندسازی زیست محیطی	۰/۳۵۵	۰/۴۹۸	۰/۵۳۴	۰/۴۲۱	۰/۸۲۰
توسعه اکوتوریسم	۰/۷۷	۰/۶۲۳	۰/۴۴۱	۰/۶۹۸	۰/۵۰۲

منبع: یافته‌های تحقیق

روایی واگرا (روایی تشخیصی) جذر میانگین استخراج شده هر متغیر پنهان، بیشتر از حداکثر همبستگی آن متغیر پنهان با متغیرهای پنهان دیگر است. بر این اساس روایی واگرا مدل اندازه‌گیری با استفاده از آزمون فورنل - لارکر تأیید شد.

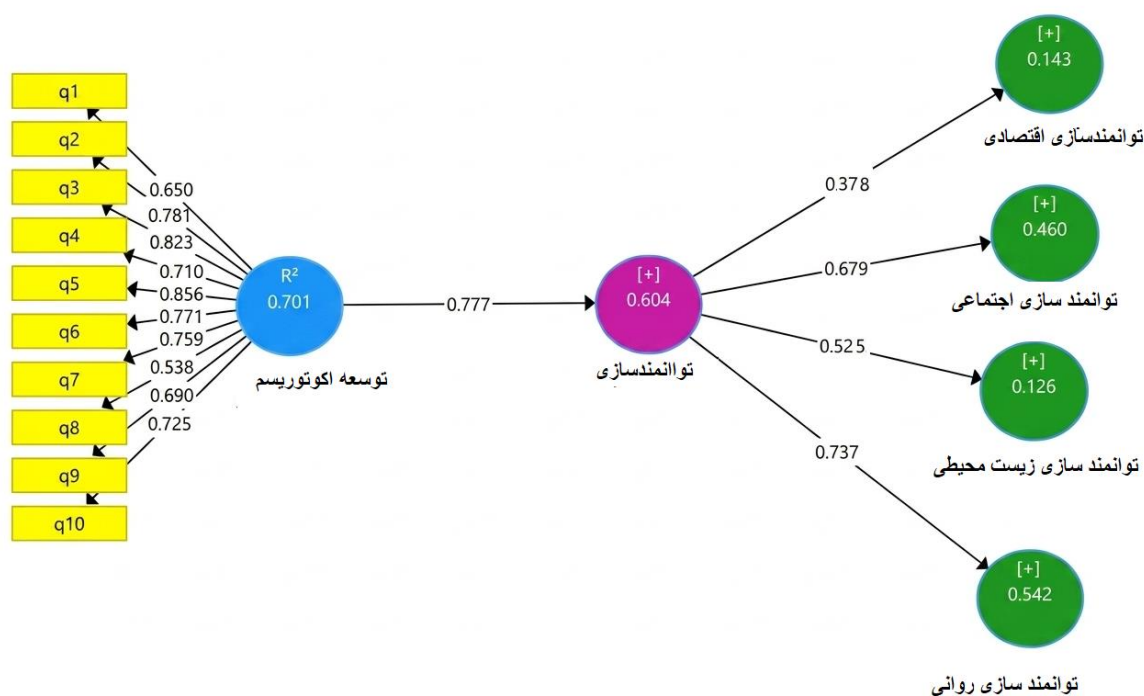
جدول ۱۲. بار عامل ها برای متغیرهای پژوهش

متغیرها	نمونه‌های اصلی (O)	آماره T	مقادیر P
توانمندسازی اقتصادی	۰/۵۴۰	۶/۴۶	۰/۰۰۰
توانمندسازی اقتصادی	۰/۸۰۴	۷/۳۶	۰/۰۰۰
توانمندسازی اقتصادی	۰/۸۳۲	۸/۲۶	۰/۰۰۰
توانمندسازی اقتصادی	۰/۸۷۹	۹/۵۲	۰/۰۰۰
توانمندسازی اقتصادی	۰/۸۱۵	۶/۵۹	۰/۰۰۰
توانمندسازی اقتصادی	۰/۹۰۱	۱۰/۹۴	۰/۰۰۰
توانمندسازی اقتصادی	۰/۵۶۶	۳/۵۷	۰/۰۰۰
توانمندسازی اقتصادی	۰/۶۰۵	۳/۰۸	۰/۰۰۰
توانمندسازی اجتماعی	۰/۸۱۷	۶/۰۳	۰/۰۰۰
توانمندسازی اجتماعی	۰/۸۸۷	۱۱/۴۰	۰/۰۰۰

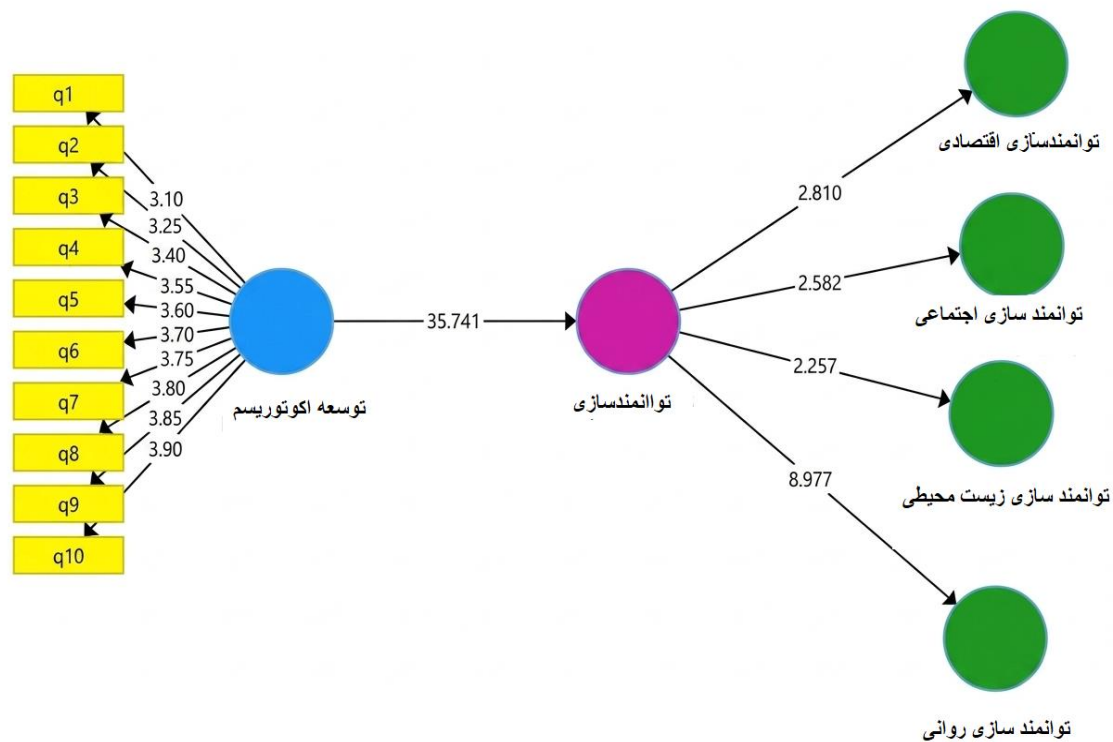
توانمندسازی اجتماعی	۰/۸۴۶	۸/۶۰	۰/۰۰۰
توانمندسازی اجتماعی	۰/۵۳۲	۳/۹۴	۰/۰۰۰
توانمندسازی اجتماعی	۰/۷۹۴	۷/۸۲	۰/۰۰۰
توانمندسازی اجتماعی	۰/۹۳۴	۱۴/۰۱	۰/۰۰۰
توانمندسازی اجتماعی	۰/۶۹۹	۴/۹۴	۰/۰۰۰
توانمندسازی زیست محیطی	۰/۶۵۶	۱۲/۶۷	۰/۰۰۰
توانمندسازی زیست محیطی	۰/۸۵۴	۸/۷۲	۰/۰۰۰
توانمندسازی زیست محیطی	۰/۵۲۳	۱۱/۷۵	۰/۰۰۰
توانمندسازی زیست محیطی	۰/۸۷۶	۱۰/۵۷	۰/۰۰۰
توانمندسازی زیست محیطی	۰/۶۹۸	۱۱/۵۰	۰/۰۰۰
توانمندسازی زیست محیطی	۰/۵۳۱	۱۳/۶۴	۰/۰۰۰
توانمندسازی روانی	۰/۸۳۱	۳/۸۱	۰/۰۰۰
توانمندسازی روانی	۰/۹۳۲	۱۱/۶۵	۰/۰۰۰
توانمندسازی روانی	۰/۶۹۹	۵/۱۶	۰/۰۰۰
توانمندسازی روانی	۰/۷۴۱	۸/۳۸	۰/۰۰۰
توانمندسازی روانی	۰/۶۸۷	۹/۳۶	۰/۰۰۰
توسعه اکوتوریسم	۰/۶۵۰	۳/۱۰	۰/۰۰۰
توسعه اکوتوریسم	۰/۷۸۱	۳/۲۵	۰/۰۰۰
توسعه اکوتوریسم	۰/۸۲۳	۳/۵۵	۰/۰۰۰
توسعه اکوتوریسم	۰/۷۱۰	۳/۶۰	۰/۰۰۰
توسعه اکوتوریسم	۰/۸۵۶	۳/۷۰	۰/۰۰۰
توسعه اکوتوریسم	۰/۷۷۱	۳/۷۵	۰/۰۰۰
توسعه اکوتوریسم	۰/۷۹۵	۳/۷۵	۰/۰۰۰
توسعه اکوتوریسم	۰/۵۳۸	۳/۸۰	۰/۰۰۰
توسعه اکوتوریسم	۰/۶۹۰	۳/۸۵	۰/۰۰۰
توسعه اکوتوریسم	۰/۷۲۵	۳/۹۰	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق

یافته‌های بارهای عاملی نشان می‌دهد که تمامی گویه‌های متغیرهای پژوهش بار عاملی بالاتر از ۰/۴ دارند و مقادیر T آنها بیشتر از ۱/۹۶ است که نشان‌دهنده معنی‌داری آماری و پایایی مناسب سازه‌هاست. همچنین، مقادیر P-value تمامی بارهای عاملی معادل ۰/۰۰۰ است که تأییدکننده معنی‌داری بالای روابط در سطح ۹۹ درصد می‌باشد. بنابراین، هیچ گویه‌ای از مدل حذف نشده و روایی همگرایی سازه‌های پژوهش به‌خوبی تأیید شده است.

شکل (۲): ضرایب مسیر استاندارد الگوی مفهومی پژوهش (منبع: یافته های تحقیق)

شکل (۳): معناداری ضرایب تی الگوی مفهومی پژوهش (منبع: یافته های تحقیق)

شکل ۲ ضرایب مسیر استاندارد روابط بین متغیرهای مدل مفهومی پژوهش را نشان می‌دهد که بیانگر جهت و قدرت تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیرهای وابسته است. شکل ۳ نیز مقادیر آماره t را برای هر یک از ضرایب مسیر نمایش می‌دهد که معیاری برای بررسی معنی‌داری آماری این روابط است. مقادیر t -value بالاتر از ۱/۹۶ نشان‌دهنده معنی‌داری روابط در سطح ۹۵ درصد است. بر اساس این شکل‌ها، تمامی روابط فرضیه‌گذاری شده در مدل از نظر آماری مورد تأیید قرار گرفته‌اند.

ضریب تعیین تعدیل‌شده برای متغیر «توسعه اکوتوریسم» برابر با ۰/۵۷۷ است که نشان می‌دهد مدل قادر است تقریباً ۵۷/۷ درصد از واریانس این متغیر را تبیین کند. این مقدار بالاتر از حد متوسط (۰/۵) بوده و دلالت بر توان قوی تبیینی پژوهش دارد. همچنین، ضریب تعیین اصلاح شده برای ابعاد توانمندسازی نیز مقادیر قابل قبولی دارند که نشانگر نقش مهم هر یک در تبیین مدل ساختاری است. بنابراین، مدل از برازش مناسب و قابلیت اعتماد بالایی برای تحلیل روابط علت و معلولی برخوردار است.

جدول ۱۳. ضریب تعیین

متغیرها	ضریب تبیین	ضریب تبیین اصلاح شده
توانمندسازی	۰/۶۰۴	۰/۶۰۳
توانمندسازی زیست محیطی	۰/۱۲۶	۰/۱۲۳
توانمندسازی اجتماعی	۰/۴۶۰	۰/۴۵۹
توانمندسازی اقتصادی	۰/۱۴۳	۰/۱۴۰
توانمندسازی روانی	۰/۵۴۲	۰/۵۴۱

منبع: یافته‌های تحقیق

بر اساس نتایج جدول ۱۴، مقدار شاخص SRMR در مدل برآورد شده برابر با ۰/۰۹۸ است که کمتر یا برابر با آستانه مطلوب (۰/۰۹۸) می‌باشد و نشان‌دهنده برازش مناسب مدل از نظر برازش اندامه است. همچنین، سایر شاخص‌ها از جمله d_G ، d_ULS و d_ANF مقادیر قابل قبولی دارند که به‌طور کلی حاکی از پذیرش برازش مدل ساختاری پژوهش است.

جدول ۱۴. نتایج برازش مدل کلی

شاخص SRMR	مدل اشیاع	مدل برآورد شده
SRMR	۰/۰۸۷	۰/۰۹۸
d_ULS	۶/۴۵۰	۸/۱۹۳
d_G	۲/۱۴۷	۲/۲۲۴
مربع کا	۲۸۱۸/۴۶۱	۲۸۶۲/۴۹۰
ان اف ای	۰/۶۵۰	۰/۶۴۴

منبع: یافته‌های تحقیق

بر اساس نتایج جدول ۱۵، توانمندسازی تأثیر مثبت و معناداری بر ابعاد مختلف آن دارد. بیشترین ضریب مسیر مربوط به تأثیر توانمندسازی بر توانمندسازی روانی (۰/۷۳۷) است که نشان‌دهنده نقش برجسته این بعد در فرآیند توانمندسازی زنان می‌باشد. همچنین تأثیر توانمندسازی بر ابعاد اجتماعی (۰/۶۷۹)، اقتصادی (۰/۳۷۸) و زیست محیطی (۰/۳۵۵) نیز مثبت و معنادار گزارش شده است که بیانگر تقویت این ابعاد در نتیجه ارتقای سطح توانمندسازی است. از سوی دیگر، توسعه اکوتوریسم با ضریب مسیر ۰/۷۷۷ تأثیر قوی و معناداری بر توانمندسازی زنان دارد که نشان می‌دهد گسترش فعالیت‌های اکوتوریسم می‌تواند به طور قابل توجهی در افزایش توانمندی زنان مؤثر باشد.

همچنین بررسی اثرات غیرمستقیم نشان می‌دهد که توسعه اکوتوریسم از طریق متغیر میانجی توانمندسازی، بر ابعاد زیست محیطی، اجتماعی و روانی تأثیر مثبت و معناداری دارد. بیشترین اثر غیرمستقیم مربوط به بعد روانی (۰/۵۷۳) و پس از آن بعد اجتماعی (۰/۵۲۸) است که بیانگر اهمیت نقش میانجی توانمندسازی در تقویت این ابعاد می‌باشد. این نتایج نشان می‌دهد توسعه اکوتوریسم نه تنها به طور مستقیم بر توانمندسازی زنان اثرگذار است، بلکه از طریق تقویت ابعاد مختلف توانمندسازی نیز می‌تواند به بهبود وضعیت اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی آنان کمک کند.

جدول ۱۵. نتایج آزمون رگرسیون مدل

ضرایب مسیر						
نتیجه	مقادیر P	آماره T	انحراف استاندارد	میانگین نمونه	نمونه‌های اصلی	
تأیید	۰/۰۲۴	۲/۲۵۷	۰/۱۵۷	۰/۳۱۷	۰/۳۵۵	توانمندسازی -> توانمندسازی زیست محیطی
تأیید	۰/۰۱۰	۲/۵۸۲	۰/۲۶۳	۰/۶۴۹	۰/۶۷۹	توانمندسازی -> توانمندسازی اجتماعی
تأیید	۰/۰۰۵	۲/۸۱۰	۰/۱۳۵	۰/۳۲۵	۰/۳۷۸	توانمندسازی -> توانمندسازی اقتصادی
تأیید	۰/۰۰۰	۸/۹۷۷	۰/۰۸۲	۰/۷۳۴	۰/۷۳۷	توانمندسازی -> توانمندسازی روانی
تأیید	۰/۰۰۰	۳۵/۷۴۱	۰/۰۲۲	۰/۷۸۸	۰/۷۷۷	توسعه اکوتوریسم -> توانمندسازی
مجموع اثرات غیرمستقیم						
تأیید	۰/۰۲۷	۲/۲۱۳	۰/۱۲۵	۰/۲۵۱	۰/۲۷۶	توسعه اکوتوریسم -> توانمندسازی زیست محیطی
تأیید	۰/۰۱۲	۲/۵۱۴	۰/۲۱۰	۰/۵۱۱	۰/۵۲۸	توسعه اکوتوریسم -> توانمندسازی اجتماعی
تأیید	۰/۰۰۶	۲/۷۶۳	۰/۱۰۶	۰/۲۵۷	۰/۲۹۴	توسعه اکوتوریسم -> توانمندسازی اقتصادی
تأیید	۰/۰۰۰	۸/۴۷۶	۰/۰۶۸	۰/۵۷۹	۰/۵۷۳	توسعه اکوتوریسم -> توانمندسازی روانی

منبع: یافته‌های تحقیق

۵ بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش به بررسی نقش توسعه اکوتوریسم در توانمندسازی زنان روستایی شهرستان دامغان انجام شد. یافته‌ها نشان داد که اکوتوریسم فراتر از یک فعالیت اقتصادی نوظهور، به عنوان سازوکاری چندبعدی برای ارتقای توانمندی زنان در ابعاد روانی، اجتماعی، زیست محیطی و اقتصادی عمل می‌کند. نتایج مدل ساختاری نشان داد که توسعه اکوتوریسم با ضریب مسیر $\beta = 0/777$ اثر مستقیم، مثبت و معناداری بر توانمندسازی کلی زنان روستایی دارد و توانسته است 60.4 درصد از واریانس این سازه را تبیین کند، که این امر بیانگر نقش محوری و تأثیرگذار اکوتوریسم در فرآیند توانمندسازی است. تحلیل‌های توصیفی و استنباطی نشان دادند که مشارکت زنان در فعالیت‌های مرتبط با گردشگری طبیعت محور توانسته است مجموعه‌ای از تغییرات مثبت در نگرش‌ها، رفتارها و فرصت‌های اجتماعی و اقتصادی آنان ایجاد کند. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه نشان داد که بیشتر زنان مشارکت‌کننده در سنین میانی قرار دارند و سابقه سکونت طولانی در روستا دارند، موضوعی که به افزایش سرمایه اجتماعی محلی، شناخت بهتر ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی منطقه و پذیرش نقش‌های جدید در حوزه گردشگری کمک کرده است. بررسی سطح تحصیلات و وضعیت شغلی زنان نشان داد که بخش قابل توجهی از آنان پیش از ورود به فعالیت‌های گردشگری عمدتاً خانه‌دار بوده‌اند یا دسترسی محدودی به فرصت‌های اقتصادی داشته‌اند، بنابراین اکوتوریسم به عنوان یک فرصت جایگزین توانسته زمینه ورود آنان به فعالیت‌های مولد و درآمدزا را فراهم کند و مسیر تازه‌ای برای مشارکت اقتصادی زنان روستایی ایجاد نماید. در تبیین اثرات، توانمندسازی زنان به عنوان یک سازه مرتبه دوم، چهار بُعد اقتصادی، اجتماعی، روان‌شناختی و زیست محیطی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، اما باید توجه داشت که ضرایب مسیر از توانمندسازی کلی به هر یک از ابعاد چهارگانه، نشان‌دهنده شدت اثر و قدرت تأثیرپذیری آن بُعد از سازه مرتبه دوم هستند، نه رتبه یا وضعیت واقعی آن بُعد در میان زنان روستایی. برای رتبه‌بندی ابعاد بر اساس وضعیت واقعی و سطح ادراک زنان، باید به میانگین‌های توصیفی مراجعه کرد که نشان‌دهنده سطح دستاوردها و تجربیات واقعی زنان در هر بُعد هستند. بر این اساس، بُعد روان‌شناختی با بالاترین میانگین (۳/۵۱) در اولویت نخست قرار دارد و مدل ساختاری نیز نشان داد که اثر مستقیم توانمندسازی کلی بر این بُعد ($\beta = 0/737$) و اثر غیرمستقیم توسعه اکوتوریسم بر آن ($\beta = 0/573$) با قدرت بالایی تأیید شده است. گویه «خودباوری و اعتماد به نفس» با بالاترین امتیاز (۳/۸۰) در میان تمامی شاخص‌ها نشان می‌دهد که نخستین و سریع‌ترین دستاورد مشارکت زنان در اکوتوریسم، تحول در ساختار هویتی آنان است، که این یافته در هم‌صدایی با نظریه خودکارآمدی (بانداریو، ۱۹۹۷) و مطالعات اخیر (ژو و همکاران، ۲۰۲۳) قرار دارد. گذار از نقش‌های

نامرئی خانگی به نقش‌های عمومی قابل‌رؤیت مانند مدیریت اقامتگاه‌های بوم‌گردی و راهنمای محلی گردشگران، احساس ارزشمندی و استقلال فکری زنان را به شدت ارتقا داده است، و در مقایسه با سایر ابعاد، توانمندسازی روانی نیازمند سرمایه‌گذاری مالی کلان نیست و صرف حضور موفق در یک تعامل اجتماعی با گردشگران می‌تواند بلافاصله به افزایش عزت‌نفس منجر شود. این بُعد به‌عنوان پایه و بستر سایر ابعاد توانمندسازی عمل می‌کند، زیرا بدون اعتماد به‌نفس و باور به توانایی‌های خود، زنان نمی‌توانند در عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی به‌طور مؤثر مشارکت کنند.

در اولویت دوم، بُعد زیست‌محیطی با میانگین (۳/۳۰) قرار دارد و تأیید اثر مستقیم ($\beta=0/355$) و غیرمستقیم ($\beta=0/276$) در این بخش، نشان‌دهنده یک تغییر پارادایم اساسی در رفتار جامعه محلی است. اکوتوریسم با پیوند زدن منافع اقتصادی به سلامت محیط، زنان را به حافظان اصلی طبیعت تبدیل کرده است، به‌طوری‌که گویه «مشارکت در حفظ اکوسیستم» با میانگین بالای (۳/۶۹) در صدر شاخص‌های این بُعد قرار دارد. این یافته با استدلال‌های (دانش و سما، ۲۰۲۳) و (زاهدی، ۱۳۹۸) تطابق دارد که معتقدند هنگامی که زنان متوجه شوند زیبایی بکر کویر، معماری خشتی سنتی و پاکیزگی روستا منبع اصلی جذب گردشگر و تولید ثروت است، بالاترین سطح از حساسیت و مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی را از خود بروز می‌دهند، که این امر برای اکوسیستم شکننده و آسیب‌پذیر دامغان حیاتی است. توانمندسازی زیست‌محیطی نه تنها به حفظ منابع طبیعی کمک می‌کند، بلکه پایداری بلندمدت فعالیت‌های اکوتوریستی را نیز تضمین می‌نماید. بُعد اجتماعی با میانگین (۳/۲۹) در جایگاه سوم قرار گرفت و مسیرهای مستقیم ($\beta=0/679$) و غیرمستقیم آن ($\beta=0/528$) کاملاً معنادار ارزیابی شد. اکوتوریسم به دلیل ماهیت خدماتی و مهمان‌نوازی خود، همخوانی بالایی با نقش‌های جنسیتی پذیرفته‌شده دارد و این ویژگی باعث شده تا زنان بتوانند بدون ایجاد تنش‌های حاد فرهنگی، وارد عرصه عمومی شوند. کسب امتیاز (۳/۶۶) برای گویه «تعامل با جامعه محلی» نشان می‌دهد که گردشگری شبکه‌های ارتباطی، سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و برون‌گروهی را بسط داده و انزوای اجتماعی زنان را کاهش می‌دهد. این بُعد، پلی میان توانمندسازی روانی و اقتصادی است، زیرا اعتماد به‌نفس کسب‌شده در بُعد روانی، از طریق تعاملات اجتماعی به فرصت‌های اقتصادی تبدیل می‌شود. در نهایت، بُعد اقتصادی با وجود اهمیت ذاتی خود، کمترین میانگین (۳/۱۳) را به خود اختصاص داد، هرچند اثر مستقیم ($\beta=0/378$) و غیرمستقیم آن ($\beta=0/294$) در مدل تأیید شد. دلیل این امر در موانع ساختاری نهفته است، زیرا درحالی‌که دستاوردهای روانی به‌سرعت محقق می‌شوند، استقلال اقتصادی کامل نیازمند سرمایه اولیه، دسترسی پایدار به بازار، غلبه بر نوسانات فصلی گردشگری و مهارت‌های پیچیده مالی است. با این حال، کسب امتیاز (۳/۵۱) برای گویه «تنوع‌بخشی به منابع درآمدی» نشان می‌دهد که اکوتوریسم توانسته است به‌عنوان یک درآمد مکمل و راهگشا برای کاهش آسیب‌پذیری خانوارهای روستایی عمل کند. تحلیل سیستمی نشان می‌دهد که این ابعاد دارای روابطی دیالکتیکی و هم‌افزا هستند و موفقیت در یک بُعد، به تقویت ابعاد دیگر منجر می‌شود.

در یک جمع‌بندی کلی، این پژوهش اثبات می‌کند که توسعه اکوتوریسم در شهرستان دامغان صرفاً یک پروژه اقتصادی خرد نیست، بلکه یک جنبش خاموش و مسالمت‌آمیز اجتماعی است که توانسته از طریق بازتعریف نقش زنان، ارتقای خودکارآمدی آنان و ایجاد حساسیت‌های زیست‌محیطی، مسیر دستیابی به توسعه پایدار روستایی را هموار سازد. با این وجود، تحقق کامل اهداف توانمندسازی، به‌ویژه در بُعد اقتصادی، نیازمند مداخلات ساختاری و سیاست‌گذاری‌های حمایتی هدفمند است که شامل توسعه زیرساخت‌های گردشگری، ارائه برنامه‌های آموزشی در زمینه کارآفرینی و مدیریت گردشگری، حمایت‌های نهادی و تأمین منابع مالی برای کسب‌وکارهای کوچک زنان، ترویج فرهنگ محلی و بازاریابی محصولات، و برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای کاهش موانع فرهنگی می‌باشد. برای تحقیقات آینده نیز پیشنهاد می‌شود تأثیرات بلندمدت اکوتوریسم بر توانمندسازی روانی زنان، تحلیل تطبیقی تأثیر اکوتوریسم در مناطق کویری و غیرکویری، و مطالعه نقش نهادهای محلی در حمایت از کسب‌وکارهای اکوتوریسمی زنان بررسی شود. این پژوهش با تأکید بر نقش محوری زنان در توسعه پایدار، نشان داد که اکوتوریسم می‌تواند به‌عنوان یک راهکار استراتژیک، شکاف‌های موجود در توانمندسازی زنان روستایی را پر کند، اما موفقیت آن به برنامه‌ریزی جامع و حمایت‌های هدفمند بستگی دارد. یافته‌های این مطالعه می‌تواند مبنایی برای سیاست‌گذاری‌های آینده در حوزه گردشگری پایدار و توانمندسازی جنسیتی در مناطق روستایی ایران باشد، به‌ویژه در نواحی کویری که با چالش‌های اقلیمی و اقتصادی روبرو هستند، و با تمرکز بر مشارکت فعال زنان، نه تنها اقتصاد محلی تقویت می‌شود، بلکه پایداری زیست‌محیطی و عدالت اجتماعی نیز تضمین خواهد شد.

References

- Abou-Shouk, M., Mannaa, M. T., & Elbaz, A. M. (2021). Women's empowerment and tourism development: A cross-country study. *Tourism Management Perspectives*, 37, 100782. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2020.100782>
- Aliha, F., & Shokoui, H. (2003). *Geographical and climatic characteristics of Damghan region*. Tehran: Geographical Organization of Iran. [In Persian]
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman and Company.
- Bapiri, A., Bakhshi, A., & Rezaei, M. (2022). Barriers to women's participation in rural ecotourism development: A systematic review. *Journal of Rural Research*, 13(2), 45–62. [In Persian]

- Boley, B. B., & Green, G. T. (2014). Ecotourism and natural resource conservation: The 'potential' for a sustainable symbiotic relationship. *Journal of Ecotourism*, 13(2-3), 160-174. <https://doi.org/10.1080/14724049.2014.961605>
- Boley, B. B., McGehee, N. G., & Hammett, A. L. T. (2021). Importance-performance analysis (IPA) of sustainable tourism initiatives: The resident perspective. *Tourism Management*, 58, 66-77. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.09.019>
- Dash, S., & Samal, S. (2024). Ecotourism and rural women's empowerment: Emerging linkages and theoretical perspectives. *Journal of Sustainable Tourism*, 32(1), 112-130. <https://doi.org/10.1080/09669582.2023.2198741>
- Garrigos-Simon, F. J., Narangajavana-Kaosiri, Y., & Lengua-Lengua, I. (2020). Tourism and sustainability: A bibliometric and visualization analysis. *Sustainability*, 11(6), 1-23. <https://doi.org/10.3390/su11061646>
- Kabeer, N. (1999). Resources, agency, achievements: Reflections on the measurement of women's empowerment. *Development and Change*, 30(3), 435-464. <https://doi.org/10.1111/1467-7660.00125>
- Kazemi, M., Sharifzadeh, A., & Abdollahzadeh, G. (2019). Factors affecting rural women's empowerment in Iran: The role of social capital and institutional support. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 17(1), 7-38. [In Persian]
- Khaled, H. A., Aldaihani, F. M. F., & Al-Sayed, A. H. (2022). Social capital and women empowerment through community-based ecotourism: Evidence from developing countries. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(4), 2351. <https://doi.org/10.3390/ijerph19042351>
- Khelat, A., Boudjera, I., & Ferroukhi, R. (2025). Ecotourism as a driver of rural women's empowerment: Structural and institutional constraints. *Tourism and Hospitality Research*, 25(1), 34-51. <https://doi.org/10.1177/14673584241234567>
- Lenao, M., & Basupi, B. (2016). Ecotourism development and female empowerment in Botswana: A review. *Tourism Management Perspectives*, 18, 51-58. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2016.01.003>
- Meteorological Organization of Iran. (2024-2025). *Climatic data and statistics of Semnan Province, Damghan Station*. Tehran: Iran Meteorological Organization. [In Persian]
- Nouri, H., Alibeygi, A. H., & Papzan, A. (2021). Analysis of women's participation barriers in rural tourism cooperatives: A case study of rural areas in Kermanshah Province. *Village and Development*, 24(2), 1-26. [In Persian]
- Pericault, N., Bougherara, D., & Martinet, V. (2018). Ecotourism and sustainable development: Principles, practices, and prospects. *Ecological Economics*, 147, 234-245. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2018.01.012>
- Rabiee Mandejin, M., Tavakoli, M., & Hajipour, K. (2021). Analysis of ecotourism development capacities in desert regions of Iran with emphasis on natural and cultural attractions. *Geography and Environmental Planning*, 32(3), 17-38. [In Persian]
- Samal, S., & Dash, S. (2024). Ecotourism, gender and empowerment: Exploring the nexus in rural communities. *Tourism Management*, 101, 104867. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2024.104867>
- Tayebnia, M., Rezvani, M. R., & Faraji Sabokbar, H. (2025). The impact of ecotourism on rural livelihoods and women empowerment in arid regions: Evidence from Iran. *Journal of Rural Studies*, 103, 103125. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2024.103125>
- Tolabi, Z., Fathi, S., & Hosseini Amiri, S. M. (2022). Rural women's empowerment through ecotourism activities: A study of selected villages in Iran. *Rural Development Strategies*, 9(1), 55-72. [In Persian]
- Vossoughi, L., & Ghasemi, M. (2014). The role of indigenous women's skills in rural tourism development: A case study of handicraft production in Semnan Province. *Journal of Tourism Planning and Development*, 3(8), 103-124. [In Persian]
- Wishitemi, B. E. L., Momanyi, S. O., Ombati, B. G., & Okello, M. M. (2015). The link between poverty, environment and ecotourism development in areas adjacent to Maasai Mara and Amboseli protected areas, Kenya. *Tourism Management Perspectives*, 16, 306-317. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2015.09.003>
- Zahedi, S. (2019). *Sustainable development and ecotourism: From theory to practice* (3rd ed.). Tehran: Samt Publications. [In Persian]
- Zhou, Y., Maumbe, K., Deng, J., & Selin, S. W. (2023). Resource-based destination competitiveness evaluation using a hybrid analytic hierarchy process (AHP): The case study of West Virginia. *Tourism Management Perspectives*, 15, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2023.101042>
- Zhu, H., Liu, J., Wei, Z., Li, W., & Wang, L. (2021). Residents' attitudes towards sustainable tourism development in a historical-cultural village: Influence of perceived impacts and involvement. *Sustainability*, 9(1), 61-78. <https://doi.org/10.3390/su9010061>